BADIIY TARJIMADA KONNOTATIV MA'NONI SAQLASHNING PRAGMATIK STRATEGIYALARI

Karimova Safo Saydullayevna
SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada badiiy tarjimada konnotativ ma'noni qayta yaratish masalasi pragmatik yondashuv asosida o'rganiladi. Lug'aviy moslik bilan matnning kommunikativ vazifasi o'rtasidagi tafovut ko'rsatilib, kinoya, bilvosita iltimos, baholash va nutqiy ohang tarjimasi tahlil qilinadi. Kontekstual muqobil tanlash, kompensatsiya va cheklangan eksplikatsiyaning imkoniyatlari hamda xavflari yoritiladi. Tarjimaning maqsadi barcha o'quvchilarda bir xil hissiy reaksiya hosil qilish emas, balki asl matndagi muhim talqin imkoniyatlari, shaxslararo munosabat va uslubiy ta'sirni imkon qadar saqlash sifatida belgilanadi. Konnotativ adekvatlikni baholash uchun semantik, pragmatik va uslubiy mezonlar taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, tarjima pragmatikasi, konnotativ ma'no, pragmatik ekvivalentlik, kinoya, kompensatsiya.

Kirish

Badiiy tarjimaning murakkabligi bir tildagi axborotni boshqa tilda qayta ifodalash bilangina belgilanmaydi. Asarda voqeaning qanday aytilgani uning mazmuniga bevosita ta'sir qiladi. Bir xil xabar samimiy, sovuq, kinoyaviy yoki tahdidli ohangda berilishi mumkin. Tarjimada mazkur farqlar yo'qolsa, voqea saqlangan bo'lsa ham, personajlar o'rtasidagi munosabat o'zgaradi.

Shuning uchun tarjimon «Bu jumla nimani bildiradi?» savoli bilan birga «U ushbu vaziyatda qanday vazifani bajarmoqda?» degan savolni ham qo'yishi kerak. Aynan ikkinchi savol tarjima pragmatikasining badiiy matn uchun ahamiyatini ochadi.

Maqolaning maqsadi konnotativ ma'noni saqlashda qo'llanadigan strategiyalarni tahlil qilish va ularni tanlash mezonlarini belgilashdan iborat.

Metodologik asos

Tadqiqot kontekstual-pragmatik tahlil va muqobil tarjima variantlarini qiyoslashga asoslanadi. M. Bakerning tarjimani leksik, grammatik va pragmatik darajalarda o'rganishga yo'naltirilgan yondashuvi asosiy nazariy tayanchlardan biridir. E.-A. Guttning tarjima va relevantlik masalasiga bag'ishlangan tadqiqoti esa mazmun talqinini kognitiv va kontekstual jihatdan ko'rib chiqishga imkon beradi.

Quyidagi misollar tarjima strategiyalarini tushuntirish uchun tuzilgan. Ular asosida muayyan tarjimon faoliyati yoki barcha badiiy tarjimalar haqida umumlashtiruvchi empirik hukm chiqarilmaydi.

Asosiy tahlil

Lug‘aviy moslik va pragmatik vazifa

Inglizcha “It is rather cold in here” jumlasini «Bu yer ancha sovuq ekan» deb tarjima qilish mumkin. Mazkur gap xonadagi harorat haqida xabar berishi bilan birga, ochiq deraza yonida turgan kishiga bilvosita iltimos vazifasini ham bajarishi ehtimol.

Agar tarjimon uni «Derazani yoping» deb bersa, nazarda tutilgan harakat aniq ifodalanadi. Biroq asl jumladagi bilvositalik, ehtiyotkorlik yoki muloyimlik kamayadi. Aksincha, kontekstda to‘g‘ridan-to‘g‘ri talab bo‘lgan jumlani haddan tashqari yumshatish personajning qat’iyatini susaytirishi mumkin.

Demak, tarjimada yashirin ma’noni tushunish bilan uni ochiq bayon qilish bir xil vazifa emas. Tarjimon bilvosita ma’noni anglagan holda, uning bilvosita ifoda shaklini ham saqlashi mumkin.

Kontekstual muqobil tanlash

Inglizcha “How generous of you!” jumlasi samimiy minnatdorlikni ifodalaganda «Juda saxiylik qildingiz!» tarzida berilishi mumkin. Lekin u arzimas yordamni katta xizmat sifatida ko‘rsatayotgan personajga aytilgan bo‘lsa, kinoya yuzaga keladi.

Bunday holatda «Saxiyligingizga qoyil!» varianti ayrim kontekstlarda kinoyaviy ma’noni tabiiyroq ifodalashi mumkin. Shunga qaramay, o‘zbekcha variantning kinoya darajasi asl matndagidan kuchayib ketmasligi kerak. Yengil istehzoni ochiq masxaraga aylantirish personajning munosabatini o‘zgartiradi.

Kontekstual muqobil tanlashda uch jihat muhim: bahoning ijobiy yoki salbiy yo‘nalishi, uning kuchi va nutqning rasmiylik darajasi. Lug‘aviy ma’nosi yaqin, ammo shu ko‘rsatkichlari turlicha birliklar bir-birini har doim almashtira olmaydi.

Kompensatsiya imkoniyatlari

Tillar konnotativ ma’noni turli vositalar bilan ifodalaydi. O‘zbek tilidagi «bolaginam» so‘zida yaqinlik va mehr morfologik shakl orqali yuzaga chiqadi. Ingliz tilida bu munosabat kontekstga qarab my dear child kabi birikma yordamida berilishi mumkin. Biroq ushbu variant ham barcha yosh, munosabat va nutq vaziyatlariga mos kelavermaydi.

Kompensatsiya tarjimada yo‘qolishi mumkin bo‘lgan uslubiy yoki emotsional xususiyatni boshqa vosita bilan qayta ifodalashni anglatadi. Masalan, bir tildagi erkalash shakli boshqa tilda murojaat, so‘z tartibi yoki jumla ohangi orqali yetkazilishi mumkin.

Kompensatsiya matnni bezash uchun qo‘shimcha sifatlar kiritish degani emas. Aslda bo‘lmagan «aziz», «bechora» yoki «mehribon» kabi birliklar qahramonga nisbatan yangi bahoni paydo qilishi mumkin. Shu sababli kompensatsiyaning asosiy mezoni qo‘shilgan vositaning asl matndagi vazifaga mos kelishidir.

Eksplikatsiya va badiiy noaniqlik

Eksplikatsiya yashirin yoki o‘quvchiga noma’lum ma’lumotni ochiqroq ifodalashga yordam beradi. Biroq badiiy matnda har bir noaniqlik kamchilik emas. Qahramonning ikkilanishi, aytilmagan hislari yoki ikki ma’noli javobi asarning muhim estetik xususiyati bo‘lishi mumkin.

Masalan, personajning «Mayli» degan qisqa javobi rozilik, norozilik bilan bo‘ysunish yoki suhbatni tugatish istagini anglatishi mumkin. Tarjimada uni «Men bunga xohlamasam ham roziman» tarzida kengaytirish muayyan talqinni majburiylashtiradi. Natijada o‘quvchining mustaqil xulosa chiqarish imkoniyati torayadi.

Eksplikatsiya zarur bo‘lganda ham uning hajmi matn vazifasiga mos bo‘lishi lozim. Madaniy ma’lumotni qisqa izoh bilan ochish mumkin, ammo personajning ichki kechinmasini dalilsiz tushuntirish tarjimonni muallif o‘rniga qo‘yadi.

Konnotativ adekvatlikni baholash

Mazkur maqolada tarjima variantini baholash uchun to‘rtta mezon taklif qilinadi. Birinchisi — voqea va predmet mazmunining saqlanishi. Ikkinchisi — so‘zlovchining munosabati va nutqiy maqsadining yetkazilishi. Uchinchisi — personajga xos uslub va shaxslararo masofaning saqlanishi. To‘rtinchisi — aslda mavjud talqin ochiqligining asossiz toraytirilmasligi.

Ushbu mezonlar ba’zan o‘zaro ziddiyatga kirishadi. So‘zma-so‘z shaklni saqlash tabiiylikni kamaytirishi, erkin ifoda esa muhim ramziy takrorni yo‘qotishi mumkin. Bunday vaziyatda tarjimon alohida jumla emas, butun epizod vazifasidan kelib chiqib qaror qabul qilishi kerak.

Tarjima o‘quvchisida asl matn o‘quvchisi bilan aynan bir xil hissiyot paydo bo‘lishini tekshiruvsiz da’vo qilib bo‘lmaydi. Shuning uchun pragmatik muvofiqlikni matnda mavjud belgilar va ular imkon beradigan talqinlar asosida baholash maqsadga muvofiq.

Xulosa

Konnotativ ma’noni saqlash lug‘aviy muqobil topishdan kengroq vazifadir. U baholash, bilvositalik, personaj ovozi va badiiy noaniqlikni birgalikda tahlil qilishni talab etadi.

Kontekstual muqobil, kompensatsiya va eksplikatsiya tarjimon uchun foydali vositalardir. Biroq ularning samarasi qanchalik ko‘p qo‘llanganiga emas, asl matn vazifasiga qanchalik mos kelganiga bog‘liq. Pragmatik jihatdan

asoslangan tarjima o‘quvchiga tayyor izohni majburan singdirmaydi; u asl matndagi muhim munosabat va talqin imkoniyatlarini qayta yaratishga intiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. — Routledge, 2018.
2. Gutt E.-A. Translation and Relevance: Cognition and Context. 2nd ed. — St. Jerome Publishing, 2000.
3. Hatim B., Munday J. Translation: An Advanced Resource Book for Students. 2nd ed. — Routledge, 2019.
4. Nurjahon N. EPITETNING BADIIY MATNDA FAOLLASHUV O ‘RNI //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 7-9.
5. Шомуродова Ш. Ж., Назарова Н. Б., Акрамова К. Barriers of teaching foreign languages in junior classes //Евразийский научный журнал. – 2020. – №. 6. – С. 63-65.
6. Назарова Н. Б. Olam lisoniy manzarasida mikrotoponimlarning o‘rni //Международный журнал искусство слова. – 2023. – Т. 6. – №. 5.